

NEMÉNYI LILI OPERAÉNEKESRE EMLÉKEZVE

I.

Neményi Lili

(Igló, 1902. november 28. – Budapest, 1988. július 14.)
operaénekes, színész, érdemes és kiváló művész

Zenei tanulmányait Hoór Tempis Erzsébet, Kelen Hugó valamint Hetényi Kálmán irányításával végezte el. Iskoláival egy időben megtanult zongorázni – később maga tanulta énekes szerepeit, saját zongorakíséretével. A Kolozsvári Állami Magyar Színházban vizsgázott, 1917-ben, hogy megkaphassa működési engedélyét. Öt évet töltött Kolozsvárott, Janovics Jenő társulatánál, ez volt a „főiskolája”. A következő években többek között Szegeden, Miskolcon, Nagyváradon, Kassán, Debrecenben, Budapesten, Egerben, Békéscsabán, Gyulán, Hódmezővásárhelyen lépett fel. 1928-ban a Fővárosi Operettszínházban és a Magyar Színházban kapott szerepeket. 1922–1931 között törzshelye újra Kolozsvár lett, innen indult vendégszereplésre más városokba. 1930-ban Miskolcon játszott. A torockói menyasszony főszerepét is alakította, amikor (1931-ben) férje – Indig Ottó – színdarabját Kolozsváron és több erdélyi városban előadták. 1932–33-ban a Royal Orpheumban szerepelt. 1933-ban házasságot kötött Horváth Árpáddal. 1933–34-ben ismét Miskolcon lépett színpadra. 1937-ben Mozart *Szöktetés a szerájból* Blondéja, majd a császárné a Hány Jánosban. A *Székyfonó* első vidéki színrevitelében a lányt énekelte. 1939-ben egy Rádió-beli *A víg özvegy*-egyveleg élő adása után meghívták próbát énekelni a Magyar Királyi

Operaházba, s megbízták több szerep betanulásával. 1940–1945 között könnyű szonokat énekelt Ady Endre, Arany János, Babits Mihály, József Attila, Szép Ernő és Gábor Andor verseire. 1946–1970 között a Magyar Állami Operaház magánénekesese volt. Emellett főszerepeket vállalt operettekben is. Ausztria, Belgium, Csehszlovákia, Franciaország, Jugoszlávia, Kína, Lengyel ország, Mongólia, Nagy-Britannia, NDK, NSZK, Románia, Svájc és az USA nagyvárosaiban is fellépett.

A Magyar Rádió stúdiójában Neményi Lili operaénekes és Mátrai Betegh Béla újságíró.
(Szalay Zoltán felvétele, Fortepan)

Színházi szerepeiből:

- Susanna (Mozart: Figaro házassága)
- Rosina (Mozart: Così fan tutte)
- Pamina (Mozart: Varázsfuvola)
- Zerlina (Mozart: Don Giovanni)
- Blonde (Mozart: Szöktetés a szerájból)
- Margit (Gounod: Faust)
- Violetta (Verdi: Traviata)
- Mimi (Puccini: Bohémélet)
- Cso-cso-szán (Puccini: Pillangókisasszony)
- Liu (Puccini: Turandot)
- Antónia (Offenbach: Hoffmann meséi)
- Zilia (Heltai Jenő: A néma levente)
- Szerény grófnő (Csiky Gergely: A nagymama)

Díjai, elismerései

- Érdemes művész (1959)
- Kiváló művész (1967)
- A Magyar Népköztársaság Zászlórendje (1982)
- Erzsébetváros díszpolgára (2006, posztumusz)
-

II.

Kerényi Mária nagysikerű könyve az Editio Musica Budapest gondozásában jelent meg 1986-ban.

(...)

Neményi 1959-ben indul először nyugati turnéra; Bécsben, majd kisvártatva Brüsszelben, Párizsban és Londonban lép fel magyar szerzők műveivel. Mindenütt sikere volt, mindenhová visszahívták - de nemzetközi karierről akkor már nem is álmodhatott. Arról a budapesti Operaház legendás aranykorának tagsága jóvátehetetlenül lemaradt, hacsak...

Fricsay többször is igyekezett rábeszélni, hogy tartsak vele. Azt mondta:

– Láthatod, itt sem engem, sem téged nem fogadnak be igazán. Odakint tiszta lappal indulhatunk.

Jól ítélte meg a helyzetet. Én azonban annyira boldog voltam, hogy a Magyar Állami Operaház szerződtetett, hogy el sem tudtam képzelni az életemet másutt.

Ő elment, remekül debütált Salzburgban 1947-ben, majd tehetségéhez méltó pályát futott be – világhírű lett. Én maradtam. Nem tehettem másként.

Pedig két lehetőségem még később is kínálkozott volna, németországi turnéim idején. Pillangókisasszony-, Traviata- és Mimi-alakításom láttán Maximilian Burghardt intendáns hosszasan gyözködött, hogy szerződjem át a Staatsoperhez (aminek talán itthon sem lett volna különösebb akadály). Még a pályaudvaron is azzal búcsúzott tőlem, hogy tervezett Faustjának Margitja rám vár, de én továbbra is a pesti Operaház tagja óhajtottam maradni. – A másik lehetőség veszélyes és romantikus körülmények között akadt az utamba. Merthogy éppen úton voltam a szállodám felé egy berlini Pillangókisasszony után, mikor egy kereszteződésben, ahol a kocsinknak lassítani kellett, elénk vágott egy másik és megállásra kényszerített minket. Két férfi ugrott ki belőle, s arra ocsúdtam, hogy kirángatnak a hátsó ülésről és be akarnak tuszkolni az ő autójukba. Én persze kézzel-lábbal kapálództam, s közben sofőröm és tolmácsom is segítségemre jött. Rövid dulakodás után kiszabadítottak szorult helyzetemből, s a támadók elmenekültek. Berlinben akkor még nem állt a várost kettészelő fal, s ők a nyugati zóna felé robogtak el. De hogy kik voltak és miért akartak magukkal vinni, máig sem tudom.

Másnap reggeltől az elegáns fekete állami kocsi helyett egy közönséges szürke személyautó állt rendelkezésemre - két állandó kísérővel. S a hűtőnkön többé nem lengett a kis piros-fehér-zöld zászló.

Nos, eseménytelennek semmiképpen nem nevezhető Neményi Lili életrajza. Az izgalmakat egyébként nagyon jól viseli, beleértve a lámpalázat is; különben hogyan tudna olyan bámulatos könnyedséggel és közvetlenséggel rögtönözni, akár mikrofon vagy kamarák elé áll, akár pódiumra lép, hogy két száma közt hol a műsorvezetővel csevegjen, hol a közönségnek tartson briliáns kiselőadást szerelméről, a sanzonról és az isteni Medgyaszay művészetéről. De ugyanígy megtalálja a hangot, ha politikusokkal, tudósokkal, diplomatákkal tárgyal a Béketanács, illetve a Magyarok Világszövetsége elnökségében, ahol évtizedek óta megbecsült tisztségviselő. (1959-ben ő dolgozta ki a művészek békedemonstrációjának egyhetes budapesti programját színészek, muzsikuskok, írók, képző- és fotóművészek közreműködésével, tehát a társművészetek testvériségének jegyében.) Szónoknak is bevált, mégpedig a Parlamentben: amikor a békemozgalom ügyében kellett felszólalnia, Neményi Lili a Tisztelt Háznak szóló referátumként előadta Babits Mihály Zsoltár gyermekhangra című költeményét.

A vándorszínészet korában az ünnepeelt színészeknek – a vendégszereplő, búcsúzó vagy jubiláló nagyságoknak – kijárt a jutalomjáték. Manapság ez a hagyomány már kiveszőfélben van; a 60. életévébe lépő Neményinek – aki persze hivatalosan akkor még csak az ötvenkettediket taposta – mégis tálcán hozta a sors, amikor a *Koldusdiák*ban ráosztották Nowalska grófnő szerepét (bemutató: 1962. február 1.) Az előadás első munkája volt az Operaházba szerződött Békés Andrásnak; a debreceni Békés család legfiatalabb tagja főrendezői státuszát adta fel másutt, hogy Nádasdynál beosztott rendező legyen. Pazar kiállítású produkciójában a gyermekkora óta ismert és szeretett énekeszínésznőt olyan környezetbe helyezte, amiben tehetségének teljes fényében ragyoghatott. „Vitathatatlanul ő a primadonna” – írta róla a Film Színház Muzsikában Szenthegyi István, s hasonló vélemény olvasható ki Vitányi Iván kritikájából is a Muzsika hasábjain: „A három női főszerep megszemélyesítőinek sorát hadd kezdjük ezúttal Neményi Livel, aki a grófnő szerepében bűbájosan kedves iróniával tündökölt, s az előadás egyik legnagyobb élményét jelentette”.

Ugyanennek az évnek a végén, 1962 decemberében már korántsem fogadta ilyen egyöntetűen elismerő sajtóvisszhang Neményi Lili Császárné-alakítását a Kodály 80. születésnapjára felújított *Háry*-ban. Fábíán Imre szerint „operetthangot üt meg, amit a szöveggönyv is indokol, felfogása tehát nem stílustörés” (*Film Színház Muzsika*) – de ez inkább mentségnek hat, semmint dicséretnek. Van azonban a lapokban nyílt ellenvetés is: „Neményi Lili egyéni humorral próbálja megközelíteni a Császárné szerepét, de valami mást kreál, mint ezt a paraszti elképzelésű »ténsasszony« figurát, amellyel Háry fantáziája felruházta” - jegyzi meg a *Magyar Nemzet* színházi rovatában Kovács János. Neményit elgondolkoztatja a bírálat, de mivel szerepeinek felépítésekor mindig figyelembe veszi saját alkati adottságait, kitart eredeti elképzelése mellett: az ő törekeny Császárnéja továbbra is bugyutácska figura marad, afféle mesebeli kis együgyű; úgy véli, a népmesék asszonyságainak sem természetével, sem testsúlyával nem tudna megfelelni. Ám azt a vádat, hogy – a darab vezénylőkarmestere szerint – a prózai jelenetekben eltér a libretto szövegétől, erélyesen visszautasítja. Mert a méltánytalanságot még attól a Ferencsik Jánostól sem viseli el, akit rajongva tisztel és szeret, akinek egyetlen operaházi premierjét, egyetlen zeneakadémiai koncertjét el nem mulasztaná.

Ferencsik keze... Hogy milyen? Nem szép. Formás. Erős, Dolgos. Izmos. Kimunkált. Ujjai, mint megannyi szerszám. Építkezik, ahogy egy koncertet

dirigál. Egy-egy kifejező, logikus intéssel katedrálisokat emel vagy tanyasi házacsokát barkácsol. A tenger beláthatatlan messzeségét, az emberi lélek kiismerhetetlen mélységét, a gyermek önfeledt játékát, kapcsolatok és helyzetek karinthys iróniáját, koponyát hasító humorát - azt mind-mind a kezével rajzolja ki. Királyian parancsoló kéz ez. És koldusszegény, de nem alázatosan kérő; gyengédséget, lehajtott fejű engedelmséget adó. Biztonság. Határozottság. Ez mind a kezéből árad, s ha termőtalajra talál, nagy alkotássá magasztosul. Milyen csoda Ferencsikkel Bartók Kékszakállujában a nagysikoly C-dúr utáni rezek harsogása! Én bartóki szarvasbögésnek nevezem. Hogy szól! Hogy emeli, hogy magasztosítja fel emberfelettivé a herceget, erényeivel és hibáival együtt - hisz ember ő is...

Kitörölhetetlenül él bennem.

Neményi és Ferencsik vitájában egyébként a sűgő, és a címszereplő Radnai György döntött – Neményi javára. S hogy az a bizonyos Császárné – a 18. s egyben utolsó operaházi szerep – mégiscsak impresszionáló alakítás volt, arra lám, a 80-as évek sajtójában is akad szívet melegítően szép bizonyíték: „Képzeletemben bronzvörös kontyán ama burgbeli koronát helyére illeszttem - írja a *Film Színház Muzsika* 1981. május 30-i számában Ablonczy László. - S engedtessek meg ama szívünkben már felépült s működő Nemzeti Színház (színjátszás) örökös tagjának tekinteni”. Mármint Neményi Lilit, természetesen. Aki Kodálllyal kezdte és Kodálllyal fejezte be pályafutását a Magyar Állami Operaház színpadán. És koronás fővel távozott, mondjuk úgy: a sorstól kapott jóvátételként. Mert ennyi igazán kijárt neki a Házban eltöltött 21 évért, ha már a jubileumi gyűrűt, amihez 25 éves tagság kellett volna, soha senki nem húzta fel az ujjára...

A Hány Császárnéje Radnai Györggyel (MTI fotó)

Rendhagyó módon, nyugdíjasként tüntették ki a Kiváló művész címmel (1967. augusztus 22-én). A kommunikék tárgyilagos szűkszavúsággal csupán a hírt közlik, a népszerű képes hetilap azonban reprezentatív interjút készít a művésznővel, aki kormánykitüntetéséről „úgy érzi, az hányatott sorsú, de a szent hivatás mellett mindig kitartó elődeinek is szól” (*Film Színház Muzsika*, 1967. szeptember 8.). Vagyis Rácz Máriának, Szelényi Emíliának, Polgár Ilonkának. Akikhez immár a színész-fivér Szabó Ernő is megtért; 1966. február 10-én hunyt el az örök kisember felülmúlhatatlanul nagy ábrázolója.

Neményi Lili nyugdíjas évei mozgalmasan indulnak. Sokfelé hívják és ő szívesen megy. Van miből válogatnia, hiszen óriási a repertoárja, és művészi erőnlétével sincs baj: aki 65 évesen még Antóniát alakít az Operaház színpadán, az szakmailag és fizikailag jól kondicionált. (Senkit ne tévesszen meg az adat, hogy utolsó operai szerepe az 1962-es jubileumi Hány Császárnéja; Varga Pál kedves baráti gesztusként összeállított listája szerint az általa 1965-ben dirigált előadásokon Neményi még javában Violetta, Cso-cso-szán és Margit jelmezében lép közönség elé!) A különbség a múlttal szemben csupán annyi, hogy több ideje jut például egy-egy külföldi utazásra.

1969-ben Amerikába látogat néhány hónapra: koncerteket ad, lemezeket készít, rádióműsorokra kéri fel. Frissen, kipihenten, feltöltődve érkezik haza, s a Fészekben ragyogó show-t kreál zenés útbeszámoló címen: beszél Menuhin Bartók-hangversenyéről, Szőnyi Olga és Faragó András Kékszakállú-produkciójának sikeréről, Kónya Sándor Ramerrez-alkításáról a Met színpadán, s biztos érzéssel ajánlja a magyar színházak figyelmébe a Broadway újdonságai közül a *La Mancha lovagját* és a *Hegedűs a háztetőn*... Aztán 1971-ben beutazza Erdélyt; kolozsvári, nagyváradi, marosvásárhelyi estjein egyszerűen nem lehet leereszteni a függönyt, mert a nézőtér a feltucat ráadást is kevesli. Neményi Lili ilyenkor kijátssza utolsó aduját: egy altatódallal küldi haza telhetetlen közönségét.

Rengeteg cikk, több rádióműsor őrzi ennek az erdélyi körútnak az emlékét, de a legszívhez szólóbb visszhang mégis egy degeszre tömött borítékban érkezett: sorozatnyi amatőrfelvétel szorongott benne egy levél kíséretében. Már a címezése is egészen sajátos: Neményi Lili, a Magyar Népköztársaság kiváló művésze, Budapest, 72-es postahivatal, cím-tudakozó.” Szövege pedig a következő:

„Drága Művésznő!

Azon szerencsések közé tartozom, akiknek sikerült az itteni föllépésére jegyhez jutni az Állami Magyar Színházban. Előadása életem (75 éves múltam)

második számú legszebb színházi élménye volt (az első számú Jusniék Kék Madár társulatának 1932-ben Aradon megtartott föllépése).

Ott ültem családommal február 19-én a nézőtér második sorában, ölemben fényképező géppel, és az Ön általi művészi produkció kihozta belőlem ezt a 3 sorozatot. (De van több is.) Legyen elismerésem, hálám kifejezője páratlan, utánozhatatlan, durch und durch lényének, pompázó fizikumának, művészetének.

Bis Hundert und Zwanzig...

Kezicsókolom
az Ön Steiner Izidora
(Strada Racovita 36)"

Kolozsvár, 1971. III. 18.

Nemcsak Kolozsvár, Debrecen sem felejtette el Neményi Lilit. 1971 őszén ugyanott kezdheti a színházi szezont, ahol 35 éve, amikor Horváth Árpáddal közösen életük legnagyobb kalandjába fogtak. A mártír-rendező emlékét következetesen ápoló Taar Ferenc társulata Csiky Gergely *Nagymamáját* tűzi műsorára a Csokonai Színház egykori primadonnájával a címszerepben. Neményi boldogan készül rá, s nem is titkolt megrendültséggel. Mint élete során annyiszor, most is újrakezd valamit – hiszen valóban a színészet mindenese. *„Pályámat prózai színésznőként kezdtem – nyilatkozza Gách Marianne-nak - és most megint a prózához tértem vissza, habár énekelek és táncolok is a darabban. Hajdú Júlia kitűnő számokat komponált hozzá. Ha jól kihúzom magamat, akkor 160 centiméter vagyok, de nem leszek afféle fenséges nagymama, hanem inkább egy olyan huszadik századi grófnő, aki a sok szenvedés és rezignáció vállalása helyett szívesebben megszökne Örkényivel. Örülök Simor Ottónak, kitűnő partneremnek és a jó néhány tehetséges fiatalnak.”* (Film Színház Muzsika, 1971. október 2.).

A darab reveláció, telt házakkal megy. Már a bemutató táján az évad kiemelkedő produkcióinak járó hangon ír róla jegyzetet Demeter Imre: „Milyen elbűvölően fiatal ez a Nagymama Debrecenben, a Kamaraszínház színpadán!” – szögezi le előljáróban, majd a rendezés méltatása után a szereposztás telitalálatait elemzi, élén Neményi Lilivel: „Nos leckét ad ő is; a városban, ahol egykor férjével, Horváth Árpáddal a modern színjátszást szolgálta, most híven egész pályájához és csillogó művészetéhez, fényt ad színpadnak, darabnak, játéknak. Igen, valahogy így kell: manírok nélkül, fölényes eleganciával, tökéletesen letisztult hatásokkal áthozni a mába egy régi vitrin porcelánfiguráját,

életet lehelni bele, gyönyörűen énekelni, érezni és éreztetni! Ez bizony szintén reveláció, egy stílus győzelme a megkopott és stílustalan fölött. Meghatározó erejű alakítás. A csipetnyi öngúny, mellyel bevonja a figurát, még fokozza a játékosságot és az érzelmi hatást – mesteri szerepformálással is igazolja: bizony, jó író volt ez a Csiky Gergely. Csak jól kell játszani.” (*Film Színház Muzsika*, 1971. október 30.)

Neményi Lili második debreceni korszaka a *Zorba* színpadi változatának remek karakterfigurájával folytatódik 1974-ben, s ez a produkció is megközelíti a Nagymama siker-szériáját. A vendégművésznő a város kulturális életének meghatározó személyisége; folyamatosan játszik a színházban, díjakat ajánl föl a Debrecenben megrendezett országos szakiskolai énekversenyekre, kezdeményezésére hirdetik meg a Debreceni Sanzon Esték nagy hatású sorozatát (melynek keretében – többek között – Mensáros László, Harsányi Gábor és Almási Éva is fellép). S az 1974-es Csokonai-évforduló ünnepi szezonjának fényét azzal emeli, hogy ajándékozási nyilatkozatot tesz levélben Kertész Gyula igazgatónak:

„Egy ezüst vándorserleget ajánlok fel a debreceni Csokonai Színháznak, hogy azt évenként annak a művésznak vagy művésznőnek adják oda, aki a folyó évben mind zenei, mind színészi szempontból a legjobb alakítást nyújtotta operában vagy operettben. (...) Ajándékomat fogadják olyan szívesen, mint amilyennel én terveztem a serleget, melyet Liszt Ferenc, Bartók Béla, Kodály Zoltán arcképe díszít, s mint amilyen örömmel adom szeretett városom színházának.”

Az ajándékozó kívánságának értelmében minden tulajdonos nevét rávésik a serlegre: évenként egyet-egyet. Csakhogy az egyik kitüntetett ellene szegült a kikötésnek, mégpedig igen fondorlatos módon. Az eset rövid története a Csokonai Színház 1974/75-ös évadjának 3. operakalauz-füzetében olvasható:

„Az 1974/75-ös évad nyitó társulati ülésén Kertész Gyula igazgató ismertette az ajándékozást és a zsűri döntését is. A közönség és a szakma képviselőiből álló zsűri úgy döntött, hogy a serleget első alkalommal Neményi Lilinek ajándékozza a *Zorba* című musicalben nyújtott emlékezetes alakításáért.

A művésznő meghatott vallomást tett. Szándékáról beszélt, arról a gondolatáról, hogy ez a serleg őrizze, vigye majd tovább hosszú éveken keresztül a művészet lángját, azt a hitet és szeretetet, amit ő érzett a színpad, a színház és Debrecen iránt. Ez a serleg nemcsak az ő emlékét őrzi majd, hanem őrzi a művészet iránti odaadást, áldozatot is.

S a vallomást, egy művészasszony szép hittételét meglepő fordulattal zárta.

- *Ez már az enyém, ez a serleg?* – kérdezte.

- Igen, persze.

- *Azt csinállok vele, amit akarok?*

- Igen, illetve egy évig...

- *Akkor én ezt a serleget itt, a társulat nyilvánossága előtt átadom az Attila művészkollektívájának. Számomra az elmúlt évadban az Attila előadása jelentette a legnagyobb élményt. Őrizze a serleget a színház az együttes nevében. S tekintse magáénak a rendező, a tervezők, a zenészek, a betanítók, az énekesek, az énekkar, a műszaki személyzet, mindenki.*

(...) Így történt, hogy a serlegre egy évadban két név került. Felülre a Neményi Lilié, alá pedig a hun királyé, akinek sorsa muzsikára ihlette Verdit.”

A történet nagyon jellemző Neményire: szeretetreméltó kiszámíthatatlansága képes kicszelezni mindenkit, aki őt szobortalapzatra akarja állítani. Azt nem hagyja – ugyanakkor a saját értékeivel tökéletesen tisztában van, s ezt álszerénység nélkül közli is. Mint például egy tévés-felkérésre válaszolva a szerkesztő Baranyi Ferencnek címzett levélben:

„Azt kérte, mondjak valamit magamról, a múltamról. Aki az én nevemre bekapcsolja a TV-t, az mindent tud rólam. Többet, mint én, mert amit valahol hall vagy hallott, azt mind el is hiszi. Én mit mondjak?

Különböző lexikonok szerint 1903 és 1910 között születtem Iglón. Igló igaz - a többi nem. (...) Korommal kapcsolatban sokat hazudtam, de színpadon, pódiumon, alakításaimban, színpadi életemben soha. Mindig őszinte és tisztességes voltam, vagyok. Művésznél ez a legfontosabb. Hogy hányban születtem? Hány férjem, szeretőm volt? Mikor, hol léptem fel? Mindegy. Hogy jó és igaz volt-e, amit csináltam és csinállok – ez a lényeges! (...)

Ott fenn, a színpadon igaz, őszinte minden, ami teszek, mert azt adom, ami vagyok és voltam: színész, művész. Énekes színész. Semmi más. Ennél több nem is lehetek! Büszke vagyok, hogy »csak« ez voltam és vagyok.

Szeretettel

1983. április 5.

Neményi Lili, a színészet mindenese”

A meghatározás eleven és találó. Neményi a műfaj valamennyi ágában kipróbálhatta talentumát, ami keveseknek adatik meg. Tudja is, irigylésre méltó ember, ám boldognak nem nevezi magát: *„Akinék ilyen örülete van, mint a művészet, nem lehet boldog, legfeljebb pillanatokra, percekre...”* S ezek az idő

múlásával törvényszerűen ritkulnak, akárcsak a hozzátartozók, a kortársak, a barátok sorai.

Ha megérkezel egy városba, és nincs, akinek sürgönyözz, hogy szerencsésen megérkeztél; ha végigmegy az utcákon, látod az árukkal telt kirakatokat, és nincs, akinek ajándékot végy; ha jól sikerült a vendégszereplés, sikered volt, és nincs kinek elmondani, mi volt jó vagy rossz. mert választ úgysem kapsz, sem simogatót, sem felborzoló – a léleknek ez a szabadsága a legszomorúbb... Embertelenül egyedül maradtál, s az egyedüllét magánnyá vált. Végleg.

Az önéletrajz kedves akvarelljeit, olykor csúfondáros, olykor lírába hajló novellette-jeit egyre-másra ilyen fekete-fehér tollrajzok szakítják meg, amikor az elbeszélő nem a múltba néz, hanem önmagába:

1975. szilveszter, éjjel 2 óra. Egy új év kezdődik, egy régi élet végződik: nincs munkám, nincs életem, haszontalan dolgokkal foglalom le napjaimat. Az írás sem ad már megnyugvást, inkább felkavar. Egész hányatott életem minden hibás, helytelen lépését összefüggéseiben, felnagyítva itt látom magam előtt. Elért eredményeim sem elégtének ki. Amióta néha nekiülök írni, mind jobban és jobban megismerem magam. Nem öröm – az önismeret lassan ölő mérge. Önmagunkban csalódni elviselhetetlen tragédia. Ugyanakkor félek, hogy az írás nálam csak kiagyalt elfoglaltság, felesleges időtöltés, mesterségesen ébrentartott életösztön. A sok idő - kevés idő. Mindig ráérek mindenre, s nem végzek, nem csinállok semmit.

Mindenkim meghalt. Szerelmeim, mindenki. És most az igazi, amiért éltem, küzdöttem, az egyetlen, amihez mindig hű voltam, az hagyott cserben - elment, s többé már nem jön vissza: a színház, a zene nincs többé. Nagyon kell vigyáznom, hogy ne pusztuljak bele. Próbálok pótolni. Nagy erővel, fantáziával hitetem el az élet szükségességét, sőt jogosultságát. Minden reggel, ébredés után - ezek a legnehezebb percei napjaimnak.

Neményinek ezt az arcát persze egyedül Neményi Lili ismeri. Más nem. Mert a mindennapos dráma a négy fal között zajlik, tanúk nélkül. S az önmagával vívott harcból mindig az a Neményi kerül ki győztesen, aki mindmáig rendszeresen tornázik, szemüveg nélkül ír és olvas, koncertekre és premierekre jár, s az operatanzakos növendékek vizsgaelőadásain éppúgy jelen van, mint a Déryné Színház (ma: Népszínház) operatársulatának bemutatóin. Minden színházi eseményről tud, minden változást számon tart, minden érdekli. Beleértve természetesen a világ eseményeit is:

Mikor hírét vettem a papa elleni merényletnek, felhívtam a terézvárosi apátplébánost. Mondtam, hogy a beteg állapotáról szeretném tudni az igazat, mire adott nekem egy telefonszámot. Feltárcsáztam.

- Neményi Lili vagyok és II. János Pál hogyléte felől szeretnék érdeklődni. Ugye dicsértességgel kellett volna köszönnöm?

- Én mindenestre csókolom a kezét, drága Művész! Talán emlékszik még rám ...?

- A hangja nagyon ismerősen cseng... Hol találkoztunk?

- Balogh István vacsoraasztalánál néhány alkalommal.

- Ó, csak nem maga az a vidám kis káplán, akit mindig Balogh páter mellett láttam? Hogy kerül ide?

- Most ide köt a beosztásom.

- És mi a beosztása?

- Á, semmi különös. Érseki helynök vagyok.

Neményi Lilivel társalogni azért veszélyes, mert az embernek egyszerűen elvész az időérzéke. Fölszalad valaki hozzá koradélután egy órácskára, és öreg estig otffeledkezik. Török kávé kap – amit másutt nem főznek már egész Budapesten – s mellé millió történetet, kalandot, csupa-csupa különlegességet. Az újságíró száguldva jegyez, a riporter kétségbeesve konstatálja, hogy nem elég a tartalék kazettája... S azzal a tudattal távozik, hogy egy kincsesbányában járt, de képtelen felbecsülni, mi mindent látott s mi mindent mulasztott el megtekinteni. A tüneményes háziasszony megértően mosolyog: hát persze hogy eljöhét máskor is - és már hozza is az előjegyzési naptárát.

Néha azonban váratlan látogatói is akadnak. Mondjuk egy infarktus. Vagy egy betörőbanda. Olykor egy-egy özönvíz, amit hétköznapi nyelven beázásnak hívnak. És gyászjelentések: Komor Vilmosé, Nádasdyé, Ferencsiké, Kósa Györgyé...

A halottak hálót szőnek az élők köré. Sűrű, egyre sűrűbb lesz a finom, láthatatlan, megfoghatatlan anyagból szőtt fonál: már alig látok át rajta. Humorommal néha még ki-kikacsintgatok egy-egy kis résen, de az igazság az, hogy mindig a halálra gondolok. Nem félve, hanem mint egy szerepre, amit harc nélkül, kikerülhetetlen természetességgel oszt ki rám a nagy igazgató. Nem leszek egyedül. Ott lesz mindenkim, akiket szerettem.

Neményi Lili gyakran ül az íróasztala előtt, de nem meghatározott időközökben: akkor vesz tollat a kezébe, ha mondanivalója van a papír számára. Emlékiratai

így készülnek, szabálytalanul és csapongva, mit sem törődve a kronológiával. Nem a dolgok egymásutánja fontos, hanem az események felidézésekor kialakuló emlékek, hangulatok íze, a múltból felmerülő arcok, melyek már csak benne élnek, mondatok, melyeket már csak az ő memóriája őriz. Életrajza ezért nincs befejezve ezzel a könyvvel – sőt: lehet, hogy a memoár nagyobbik fele hátra van még. Hiszen eddig csak arról szólt, ami ebben a században esett meg vele, de Nádasy Kálmán szerint az ő élettörténete sokkal messzebbre nyúlik. A művészet kezdeteinek korába, amikor az istenek még a földön jártak, s halhatatlanságuk titkaira: az élet szeretetére és az alkotás szépségére maguk tanították az embereket.

„Kedves Lili,

egyszer Kréta szigetén jártomban, a híres Minotaurus palotájában bukkantam rá a Maga remek arcképére. Ez a háromezer éves krétai dáma mily találóan egyesíti a mi Lili hercegnőnk (vagy akkor tan még »Lilith«?) megannyi jellegzetességét: életteljesség, elegancia, kedves kacérság, maliciózus humor – de nem folytatom... Ha én valóban az a »varázsló« volnék, akivé Maga a Muzsika novemberi számában oly megkapóan visszaálmódott (és ami – sajnos – nem vagyok), akkor talán meg is tudnám magyarázni, milyen kaland révén kerülhetett Maga Minotaurus király krétai palotájának udvarhölgyei közé?

De akárhogy is – a mellékelt arckép bizonyítja, hogy ma is látható. (...)

Fogadja hát tőlem ezt a hajdani »krétai Lilit« oly szívesen, mint ahogy küldi régi barátja és tisztelője

1980. II. 2.

Nádasy Kálmán”

A könyv kéziratát sokszor átolvastam, mindannyiszor átéltem: hát így és ennyit kellett vándorolnom, küzdenem egész létemmel, tehetségemmel, a magyar színművészet Nansen-útlevelével?

Különböző műfajok határain átnyúlva, akadályt, rosszindulatot, bizalmatlanságot legyőzve, tisztességgel mentem tovább.

Őseim szívós-erős gyökerei segítettek, és várnak rám a Haza földjében.

Immáron megérkeztem.

1986. esztendő júniusában

Neményi Lili

III.

BEMUTATJUK NEMÉNYI LILIT¹ (48:50)

Van már vagy másfél éve annak, hogy a tévé bemutatta a Neményi Liliről készült „mozit” – hadd mondjam így, Heltai kedvesen meghitt kifejezését használva, éppen nem henyéségből, sőt: a megkülönböztetés szándékával. Mert úgy vélem, e sajátos ízű nyelvi lelemény alkalmas csak arra, hogy érzékeltesse azt a szellemet és bájt, tehetséget és humort, történelmi sodrást és napi aktualitást, ami egy kivételes művész filmkockákba sűrített portréja lett a forgatókönyvíró riporter László Zsuzsa és a rendező Makk Károly vállalkozásában. Szerencsés módon a feldolgozás technikája sem követte az ismert modellek valamelyikét: nem másolta a divatos karriertörténetek sémáit, és nem lovagolta meg a nosztalgiahullámot — pedig mindkettőre lett volna alkalma, bőven. Ehelyett egy korszakot vázolt fel, töredékesen és őszintén, s benne a tanút, a hivatását és elveit soha fel nem adó Neményi Lilit. Mert ő nemcsak a pályáról tudja mindazt, amit egy nagy színész-dinasztia sarjaként örökölt, és a maga sok évtizedes színházi gyakorlatából megtanult, hanem leckét adhat hűségéből, áldozatkészségéből, hitből és bátorságból is. S hogy a legfontosabbat el ne felejtsem: az életvitel méltóságából.

A filmnek egyértelmű sikere volt: napokig beszéltek róla – ha a sajtókritika jószerint elsiklott is felette. Ez eddig a papírforma; ami ettől eltér, az a Neményi-portré utóélete. Kiderült, hogy nem mindig csak három napig tartanak a csodák, vagy hogy amire okosan hívják fel a figyelmet, az valódi érdeklődést kelt. Neményi Lili divatba jött. Úgy is mondhatnánk: ismét fölfedezték. Az emberek rádöbbenek, hogy szükségük van arra, amit ő képvisel, és amit csak tőle kaphatnak meg. S mostanában mind gyakrabban fordul elő, hogy a művésznő nem csupán pályatársai kedvéért, nézőként-hallgatóként jár színházba, koncertre vagy az Operába, hanem maga is fellépésekre készül: egykori közönsége éppúgy kíváncsi rá, mint a mai fiatalok, akik legfeljebb néhány ritkán megszólaló rádiófelvételét ismerhetik. Legutóbb a Vigadó kis kamaratermét töltötte meg zsúfolásig az érdeklődők serege, s a tenyérnyi színpadon énekelve, csevegve, táncolva és történeteket mesélve nekik

¹ A Magyar Televízió 1980-ban készült Thália papnője c. portréfilmje **Neményi Lili**, a Magyar Állami Operaház egykori népszerű magánénekesnőjének életét és pályáját követi nyomon, előtérbe helyezve a színháztörténeti momentumokat. Szerkesztő: László Zsuzsa, rendezte: Makk Károly.

sziporkázott két órán keresztül az úgy látszik, kortalan Neményi Lili. Különleges „One Man Show”-ja maga a mintaszerűen megkomponált rögtönzés, a kapcsolatteremtés művészetének csodája, a nemes szórakoztatás fantasztikus történelemórája volt, melyben megszólalt Babits és József Attila, Reinitz és Nagy Endre, s ahol rangjához méltó fényben ragyogott föl a halhatatlan Medgyaszay. Mert Neményi a kontinuitást reprezentálja, a hidat építi meg múltunk és jelenünk között, s elragadó produkciójával minden pillanatban arra figyelmeztet: értékeinket becsülni kell, mert a holnapok művészete is azokból táplálkozik. S hogy mindezt mennyi bölcsességgel, s milyen finom, csipetnyit fanyar, mégis lírai stílusban, s mennyire választékosan műveli . . .

Istenem, hány ilyen portréfilmre volna szükség, hogy mindazok megszólalhassanak, akik nagy örökséget hordoznak, és tovább akarják adni?

*Kerényi Mária*²

IV.

LÁSZLÓ ZSUZSA³ THÁLIA PARNŐJE

Ezzel a címmel jelent meg 1982-ben az akkori Magyar Televízióban Neményi Liliről⁴ készített portré-filmem.

Nem volt könnyű, míg eljutottunk ideig.

Számos hangversenyen konferáltam őt, s a műsorok szüneteiben remek beszélgetéseket folytattunk. Lilike sokat mesélt családjáról, gyerekkoráról, művészi pályájáról. Úgy éreztem, ez nem csupán rám tartozik, ezek az élmények a magyar kulturális élet dokumentumai. Lilike családja a 19. század közepétől „Thália szekerének lakója” -ként a magyar színházi élet alkotója volt.

Nehéz volt meggyőzőnöm a tv vezetőségét arról, hogy elkészíthessük a tervezett filmet. Mindenféle kifogás volt: már öreg, nem tud úgy énekelni, mint régen, kérdés, hogy lesz-e ebből érdekes műsor.

² Kerényi Mária Aranytollas újságíró, zenekritikus, szerkesztő írása a Muzsika c. folyóirat 1982/4. számában jelent meg.

³ László Zsuzsa (1938–2020) Aranytollas újságíró, szerkesztő írása a Thália papnője c. film újra vetítése alkalmából a Parlando 2018/2. számában jelent meg.

⁴Neményi Lili (Igló, 1902. november 28. – Budapest, 1988. július 14.) operaénekes, színész, Érdemes és Kiváló művész, Horváth Árpád (1899–1944) rendező, színházigazgató felesége, Szabó Ernő (1900–1966) színművész féltestvére.

Hogy hány éves volt akkor, azt pontosan soha nem lehetett tudni, ugyanis ahány lexikon volt, annyi dátum szerepelt születési éve megjelölésével. Az én számításaim szerint 1902–8 között születhetett, de erről soha nem kérdeztem, és nem is volt igazán fontos. Remek állapotban volt, kiváló fogalmazási készséggel megáldva, nem felejtett el semmit, ami a saját vagy a családja életében fontos volt.

Szerencsére négy évvel halála előtt sikerült elkészíteni a filmet.

Végül is a tv vezetősége úgy döntött, hogy kérjünk fel egy filmrendezőt, hátha az segít majd a portréfilm elkészítésében.

Makk Károlyra esett a választás. Mi személyesen nem ismertük akkor még egymást. Elolvasta az általam írt forgatókönyvet, azt mondta rendben van, de előbb csak beszéljünk Lilikével kamera előtt, azután majd meglátjuk tartjuk-e magunkat a forgatókönyvhöz, vagy más alakul ki. Korlátlanul kaptunk nyersanyagot – akkor még filmre forgattunk, nem volt elektronika, – kaptunk stábot, időt a forgatásra. Kértem, hogy Butsko György legyen az operatőr, Makk egyetértett velem. Felvonultunk Lilike lakásába a Madách téren. Ő leült a kanapéra, mi Makkal, vele szemben a földre, a szőnyegre. A kamerával mellettünk állt Gyuri, ott volt a világítás, az asszisztencia, a hangmérnök, a forgatás előtt még a sminkes is dolgozott, és amikor mindennel készen voltunk, elkezdtük a beszélgetést.

Makk nem szólt bele, azt mondta én kérdezzek közbe, ha valami kimaradt, hiszen jobban ismerem az egész életművet, mint ő.

Hétfőtől csütörtökig így forgattunk, majd Makknak el kellett mennie valahova külföldre, így az én irányításommal folytattuk a felvételt. Amikor már szinte minden témát kimerítettünk, akkor kértem Lilikét, vegye fel az édesanyjától örökölt japán kimonót, hiszen a mama is játszott fiatal korában Cso-cso-szánt, Lilinek pedig a legnagyobb és legsikeresebb szerepe volt a Pillangókisasszony. Amikor ott állt előttünk a kimondóban, akkor mintegy összefoglalásként gyönyörű mondatokkal örvendeztetett meg bennünket. Tudtam, hogy megvan a film befejezése.

Cso-cso-szán: Neményi Lili

[Neményi Lili - Pillangókisasszony - YouTube \(4:10\)](#)

De mivel kezdjük?

Leültettük Lilikét egy nagyfotelbe, mellé a szekrényre tettem a magnót, beleraktam a vele készült Vilja dal felvételt Lehár Víg özvegy c. operettjéből. Megkértem Gyurit, hogy ha elindítom a zenét, ő vegye teljes közeliben a művésznő arcát, bármi történik, ő csak forgasson. Lilike azt hitte, hogy mi csak készülünk a felvételre és ábrándozva kezdte hallgatni a saját éneklését. Ahogy szólt a zene, egyre inkább átélte azt, s a végén elsírta magát és kirohant a fürdőszobába.

Csodálatos lett a felvétel. Tudtam, hogy megvan a film kezdete.

Ezek után még lementünk Debrecenbe, hogy az ottani dokumentumokból rögzítsük, amire Lilike hivatkozott, majd itt Pesten a zárt archívumban a második világháború idején nyomtatott újságból felvettük a legfontosabb cikket. Még egy nagy feladat volt: a Pillangókisasszony nagyária nem volt meg a rádióban Lilikével, viszont egy NDK-beli vendéjátékán felvették lemezre. Ezt Berlinből sikerült megszereznem.

Makk visszajött külföldről, mondtam, hogy rövidesen kezdjük a vágást. Azt mondta rám bízva, ő nem ér rá, majd a végén megnézi, hogy mit csináltunk.

Közel 16 óra felvett anyagunk volt, ebből kellett az alig egy órás műsort összerakni. Czeilik Mária kiváló vágó kolléganőmmel egy hétig dolgoztunk, míg összeállt a film.

Először a szinkron-hangfelvételeket vágtuk meg, s azután kerültek be a vágóképek. Az egyes témákat felirattal választottuk el, s ezek alá a Pillangókisasszony Zümmögő kórus részleteit tettük.

A legmerészebb próbálkozásom az volt, amikor a Vilja dal felvételét kicseréltem a Cso-cso-szán áriára. Zenetörténeti tanulmányaimból tudtam, hogy Lehár Puccinit tartotta példaképének, nagyon sokat tanult tőle, sok hasonló zenei építkezést komponált a saját műveiben. És csodák csodája a Pillangókisasszony nagy áriája olyan hosszú és épp oly érzelem gazdag volt, mint a Vilja dal!

Ahogy Lilike ott ült a fotelban és hallgatta a zenét, ugyanolyan gondolatok sugárzottak az arcáról, mintha tényleg a Pillangókisasszony nagyáriát hallgatná, nem a Vilja dalt.

[Neményi Lili - Vilja-dal - YouTube](#) (4:23)

[Neményi Lili - Mama](#) (4:10)

Neményi Lili nemcsak kiváló operaénekes volt, hanem játszott prózát, énekelt sanzont. Ez a részlet Dunajevszkij Aranyvölgy c. operettjéből való.

Hogy ez milyen tökéletes volt, az azt igazolja, hogy amikor Lilike megnézte a kész filmet, azt hitte, hogy ő tényleg a Pillangót énekelte, azt hallgatta, míg a felvétel készült.

Makk Károly is meg volt elégedve mindennel és azt kérte, hogy a végén a stáblistára ne írjuk ki, hogy ki milyen munkát végzett, hanem abc-sorrendben legyenek a nevek, őt se írjuk ki rendezőnek.

A filmet azóta sokszor ismételték, egyszer még a Híradó moziban is vetítették.

Hogy hányban született Neményi Lili, azt a mai napig nem tudjuk, de azt igen, hogy a születésnapja november 28-án van.

Öröm számomra, hogy most ezen a napon újból láthatják az érdeklődők, és így emlékezhetünk a huszadik század nagyszerű művészeire, Thália igazi papnőjére.

Remélem a mai nézőnek is élményt nyújt majd a film.

V.

[Online tárlat // Neményi Lili – Horváth Árpád emlékszoba](#) (24:46)

A Pesterzsébeti Múzeumban jártunk, ahol Benyovszky Tóth Anita színháztörténész, muzeológus vezet körbe a Neményi Lili - Horváth Árpád emlékszobákban. Neményi Lili Pesterzsébeten is játszó, magyar opera-énekesnő (szoprán), színésznő, érdemes és kiváló művész, Horváth Árpád (1899–1944) rendező, színházigazgató felesége. Az egyetlen budapesti színháztörténeti muzeális emlékszobát a színésznő gazdag hagyatékából rendezték be 1989-ben, amelyet először 2003-ban, majd 2018-ban újítottak fel.

VI.

NEMÉNYI LILI FELVÉTELEIBŐL

[Neményi Lili Udvardy Tibor - Emlékszel még](#) (3:32)

[Neményi Lili - Milyen volt szőkesége](#) (2:22)

[Szabó Ernő Neményi Lili - Három a tánc](#) (2:34)

Részlet Farkas Ferenc Csinom Palkó c. daljátékából.